

Bosanskohercegovačka posebnost - tragom jedne čuvene *teze*

Dženita Sarač Rujanac

Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu

Sažetak

U ovom radu autorica se osvrće na dobro poznatu tezu o *Bosni i Hercegovini kao Jugoslaviji u malom* i argumente kojima se nastojala potkrijepiti. Forsirana od političkog i partijskog vrha, s ciljem snažnije integracije *novog* društva i poretka koji su se izgrađivali nakon 1945. godine, ova teza brzo je prihvaćena u javnom diskursu i postaje nezaobilazan *ukras* eruptivnih govora masovnih okupljanja građana. Međutim, pomnija analiza navodi nas na zaključak da je bosanskohercegovačko rukovodstvo koncem 1960-ih i tokom 1970-ih godina izražavalo značajnu rezervu i ukazivalo na visoki politički rizik koji ona sa sobom nosi.

U konačnici, autorica u kontekstu savremenih diskusija o ovoj tezi naglašava značaj društveno-političkog konteksta (razumijevanja prostora i vremena kada je teza korištena) izvan kojeg njena ocjena više zadovoljava dnevno-političke apetite i savremene tendencije, a mnogo manje predstavlja naučno utemeljeno i objektivno mišljenje.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Jugoslavija, teza, integracija, posebnost, političko rukovodstvo, SK BiH, Džemal Bijedić, Branko Mikulić, Todo Kurtović, Hamdija Pozderac.

Bosna i Hercegovina kao Jugoslavija u malom

Ustavom iz decembra 1946. godine Bosna i Hercegovina je definirana kao „narodna država republikanskog oblika“, tj. jedna od šest ravnopravnih i suverenih država koje su sačinjavale Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju, tj. „saveznu narodnu državu republikanskog oblika (Ustav FNRJ 31. I. 1946.).¹

Ovakvo ustavno određenje okončalo je višegodišnje oštre rasprave o položaju, statusu i organizaciji Bosne i Hercegovine u novoformiranoj Jugoslaviji.² Rodoljub Čolaković, u svom članku objavljenom u *Oslo-*

¹ Službeni list Narodne republike Bosne i Hercegovine, br. I, god. III, 8. I. 1947., 2–18. i www.arhivyu.gov.rs

² Redžić u svojoj knjizi posebno prati *sazrijevanje* svijesti o bosanskohercegovačkoj posebnosti i ravnopravnosti među komunistima Bosne i Hercegovine (od ideje o podjeli ove zemlje, autonomnog položaja do ravnopravne republike). Navodi da je KPJ tek koncem 1930-ih godina prihvatila ideju federalnog uređenja države i autonomnog položaja Bosne i Hercegovine. Naglašava da je i unutar pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu bilo različitih „gledišta i opredjeljenja“ o ovom pitanju i da će tek u julu 1940. godine na Petoj pokrajinskoj konferenciji biti usaglašeno opredjeljenje „za narodnu autonomiju Bosne i Hercegovine“ uz konstataciju da „historijska pokrajina Bosna i Hercegovina predstavlja politički izraz i oblik sloge i ravnopravnosti naroda Bosne i Hercegovine“. Međutim, ukazuje na složenosti i dalju aktuelnost ovog pitanja o kome su ponovno 1943. godine razgovarali članovi PK KPJ za BiH i članovi komisije koja je pripremala odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a tj. najvišeg partijskog vrha. Od dvije opcije, autonomija Bosne i Hercegovine vezana za federaciju i ravnopravna federalna jedinica, PK KPJ odabrao je drugu pri čemu se, prema kasnijim izjavama pojedinih partijskih rukovodioca, vodio ozbiljan spor s članovima spomenute komisije. U konačnici, delegacija ZAVNOBiH-a na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u novembru 1943. godine predstavila je Bosnu i Hercegovinu kao ravnopravnu članicu jugoslovenske federacije. Enver Redžić, *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu*, Oko, Sarajevo 1998, str. 380–383, 433–434. Nikola Babić navodi da je rješavanje pitanja političkog i državno-pravnog položaja Bosne i Hercegovine u okviru „osjetljivog dijela nacionalnih odnosa“ u Jugoslaviji politički konačno riješeno tek u drugoj polovini 1943. godine, ali negira bilo kakav spor unutar rukovodstva oko tog pitanja. Babić piše: „Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu je (...) stao na stanovište da je time prevaziđena ideja o autonomiji i da Bosna i Hercegovina treba da bude ravnopravna federalna jedinica sa pet jednonacionalnih jedinica jugoslovenske federacije. U diskusijama sa članovima CK KPJ, na osnovu tog stava, bez teškoće je otpala alternativa da Bosna i Hercegovina dobije status autonomne jedinice koja bi bila direktno vezana za organe federacije (...) Poslije prvih razgovora sa Titom i Kardeljem postignut je jedinstven stav o Bosni i Hercegovini kao ravnopravnoj federalnoj jedinici nove zajednice jugo-

bođenju 9. aprila 1945. godine (br. 29, str. 2), poblizje objašnjava odluku političkog vrha da Bosna i Hercegovina bude priznata kao ravnopravna federalna jedinica u kojem između ostalog kaže:

„Zašto se Bosna i Hercegovina nije mogla cijepati – jer bi to značilo cijepati jednu cjelinu čvrsto povezanu, cjelinu koja je dugo živjela samostalnim životom. Podijeliti je po nacionalnim pripadnostima bilo je nemoguće jer Srbi i Hrvati žive izmiješani po čitavoj teritoriji od Like do Drine. Otuda je riješeno da Bosna i Hercegovina bude federalna jedinica izjednačena sa ostalim federalnim jedinicama Jugoslavije. Na taj način nađeno je najsretnije rješenje koje će zadovoljiti narode Bosne i Hercegovine i učvrstiti našu zajedničku domovinu. Pristalice narodno-oslobodilačkog pokreta Bosne i Hercegovine svjesni su da je samo jaka Jugoslavija garancija njihove sigurnosti i bezbjednosti. Oni smatraju da će ovakvo rješenje pitanja Bosne i Hercegovine učvrstiti novu Jugoslaviju upravo zbog toga što će se njegovanje bratskih odnosa između Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini, prije svega odraziti i na odnos Srba i Hrvata u Jugoslaviji, na odnos dviju osnovnih nacija u Jugoslaviji.“

Međutim, tokom narednih decenija pitanja statusa ove republike, njene opravdanosti kao cjeline, posebnosti u okviru Jugoslavije, postojanosti kao republike koja nije zasnovana na nacionalnom principu će biti direktno ili indirektno postavljana, sagledavana i analizirana.

Nedoumice oko ovih pitanja, ne samo izvan Bosne i Hercegovine, postojale su i kod onih koji su obnašali istaknute funkcije u Republici.³

slovenskih naroda.“ Nikola Babić, „Komunistička partija Jugoslavije i pitanje položaja Bosne i Hercegovine“, u: *Prilozi* br. 4, Institut za istoriju radničkog pokreta, Sarajevo, 1968., str. 239.

Međutim, Hamdija Ćemerlić naglašava da se o ovom pitanju diskutiralo i na sastanku predstavnika delegacije pred samo Drugo zasjedanje AVNOJ-a tokom kojeg su pojedinci insistirali na “sovjetskom gledanju i rješenju nacionalnog pitanja“, tj. postavili pitanje mogućnosti formiranja višenacionalne republike i mogućnosti njene autonomije u okviru Srbije i Hrvatske. To je, prema autorovom mišljenju imalo odraza, i na tekst Odluke o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu koja je usvojena na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u kojoj stoji da se uvažava princip samoopredjeljenja nacija i regionalni princip „na osnovu kojeg se uvodi Bosna i Hercegovina u red federalnih jedinica“. Hamdija Ćemerlić, „Položaj Bosne i Hercegovine u jugoslovenskoj zajednici od ZAVNOBiH-a do Ustava SRBiH“, u: *Prilozi* br. 4, Institut za istoriju radničkog pokreta, Sarajevo, 1968., str. 338–339.

³ Govoreći o međunacionalnim napetostima u periodu od 1968. do 1990. godine

Rasprave o ovom pitanju posebno će biti aktuelizirane u okviru širih diskusija o organizaciji savezne države, njenim nadležnostima i obavezama, državnosti, razvoju i napretku republika, a posebno tokom diskusija o nacionalnom pitanju, nacionalnoj afirmaciji i međunacionalnim odnosima.

U tim raspravama nerijetko se spominjala sintagma (teza, fraza) o *Bosni i Hercegovini kao Jugoslaviji u malom* što je imalo značajnu političku težinu. Ova će teza sa svojim specifičnim simboličkim značenjem vremenom zauzeti istaknuto mjesto u kulturno-identitetskom imaginariju. Upotrebljavana od političkog i partijskog rukovodstva istovremeno je zaživjela i među običnim stanovništvom i udomaćila se u *javnom* prostoru.

Da li je Bosna i Hercegovina zaista bila Jugoslavija u malom i ko je na toj tezi insistirao pitanje je na koje su se do sada, uglavnom usputno, osvrtaali autori pišući iz različitih uglova općenito o socijalizmu kao poretku i komunizmu kao ideologiji. Odgovor na ovo pitanje ni u kojem slučaju nije i ne može biti jednoznačan nego oprezan i zahtjevan jer podrazumijeva nezaobilaznu floskulu *da, ali ...* Ovu frazu i njen značaj nužno je promatrati u širem, jugoslavenskom kontekstu, u okviru složenog procesa stvaranja novog društvenog i političkog poretka nakon 1945. godine čiji se legitimitet zasnivao na ratnoj slavi i „afirmaciji zajedničkih povijesnih, političkih, društvenih i umjetničkih inicijativa i ličnosti“. ⁴ Pri tome, također, treba imati u vidu specifičnost Bosne i Hercegovine kao mikrokosmosa različitosti, tj. osobenog primjera koegzistencije i sukoba. ⁵

U novonastaloj državi ova i slične teze trebale su da pomognu „socijalizmu kao ideološkoj sponi, kao centralnoj ujedinjujućoj snazi“

Sabrina Ramet govori o određenoj stabilnosti Bosne i Hercegovine unutar Federacija, ali konstatira da su „nacionalne skupine mogle zamisliti i druge scenarije (primjerice, proglašenje muslimanske republike, pripajanje Bosne Hrvatskoj, srpsko anektiranje Bosne itd.) koji su se pojedinim određenim ljudima činili prihvatljivijim od trenutnog stanja“. Iako ne navodi ko su ti *ljudi*, jasno je da su različite koncepcije o položaju i statusu Bosne i Hercegovine i pored ustavnog određenja bile i dalje prisutne. Sabrina Ramet, *Tri Jugoslavije. Izgradnja države i izazov legitimacije 1918–2005.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 366.

⁴ Dragan Markovina, *Između crvenog i crnog. Split i Mostar u kulturi sjećanja*, University press, Sarajevo, 2014., str. 170.

⁵ Mari-Žanin Čalić, *Istorija Jugoslavije u 20. veku*, Clio, Beograd, 2013., str. 227.

u jačanju patriotskog osjećaja i općejugoslavenske svijesti tj. razvoja naprednog jugoslavenskog multietničkog društva.⁶

U korist teze da je Bosna i Hercegovina Jugoslavija u malom ukazivalo se na njenu složenu prošlost, društveno-politički razvoj tokom smjena perioda samostalnosti i različitih nivoa i vidova podređenosti. Kao ključni argument za postojanost i opravdanost ove teze isticala se nacionalna heterogenost stanovništva, prepletenost „naroda i narodnosti“ koji su živjeli u Bosni i Hercegovini i koji su pored posebnosti dijelili ne samo sličnosti nego i brojne identičnosti. Naglašavala se njihova povijesna tzv. prirodna usmjerenost jednih na druge, saradnja i suživot.

Također, istican je geostrateški, centralni položaj Republike kao središta Jugoslavije, činjenica da su se ključne ratne bitke, koje su postale nezaobilazni dio *kulture sjećanja* značajne u formiranju *novog komunističkog čovjeka*, dogodile upravo ne njenoj teritoriji. Mari-Žanin Čalić konstatira da je u središtu priče o Jugoslaviji, „mikroistorijska crvena nit“ upravo istočna Bosna kao „srce Jugoslavije oko kojeg su se tokom 20-og stuleća sporile mnoge strane“.⁷

Ukazivalo se na republičku *misiju* da budu ekonomska i kulturna spojnica naroda. Ravnopravna i prosperitetna Bosna i Hercegovina trebala je da bude primjer uspješnosti ideje bratstva i jedinstva naroda i narodnosti cijele Jugoslavije.

Teza se potkrepljivala egzaktnim podacima poput rezultata popisa stanovništva koji su potvrđivali da u Bosni i Hercegovini nikada nisu ni postojale monoetničke administrativno-teritorijalne jedinice. Ilustriran je proces porasta etničke izmiješanosti stanovništva i ukazivano je na činjenicu da je za razliku od popisa iz 1885. godine gdje je zabilježeno 52% jednonacionalnih naselja u Bosni i Hercegovini taj broj 1991. godine iznosio svega 20%.⁸

Posebno su gradovi kao arene političkih diskursa u praksi, kao mjesta u kojima se najjasnije očitava dinamika razvoja i napretka, interakcije i ljudi i ideja, korišteni kao primjeri uspješne realizacije

⁶ Isto, str. 226.

⁷ Isto, str. 17.

⁸ Zijad Šehić, „Bosna i Hercegovina od početka procesa disolucije SFRJ do međunarodnog priznanja“, u: *Pregled* br. 1, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2016., str. 32.

socijalističke ideje o razvoju, industrijalizacije i modernizacije društva.⁹

Mješoviti brakovi koji su podrazumijevali bračnu zajednicu između pripadnika različitih konfesionalnih ili nacionalnih zajednica često su isticali kao stvarni mostovi, kao dokazi da zajednice ne žive jedni pored drugih nego jedni s drugima.¹⁰

Stacioniranje i razvoj teške, a posebno vojne industrije u Bosni i Hercegovini, izgradnja specijalnih objekata poput skloništa i aerodroma, korišteni su kao argumenti za tvrdnju o izuzetnom položaju i značaju ove republike u Federaciji. Posjete najvišeg rukovodstva Jugoslavije i višednevni boravci Josipa Broza Tita u posebno izgrađenim objektima u Bosni i Hercegovini korišteni su također kao potvrda blagonaklonosti saveznog centra i posebne veze Tita s ovom centralnom Republikom.¹¹

⁹ Markovina u svojoj vrlo zanimljivoj studiji komparira razvoj i povijesnu sudbinu Mostara i Splita koji su sloveli kao multietnički, multinacionalni „crveni gradovi“ s izrazito antifašističkom tradicijom. D. Markovina, *Između crvenog i crnog*, str. 7.

¹⁰ O fenomenu mješovitih brakova u kontekstu integracije jugoslovenskog društva do sada je napisano više studija, a posebno se tim pitanjem bavila Ruža Petrović. Referirajući se na njena istraživanja Predrag Marković navodi da je insistiranje na građanskom braku udarilo temelje porodične politike socijalističkog perioda pri čemu su mješoviti brakovi i djeca rođena u tim brakovima korišteni kao argument za stvaranje nadnacionalnog, jugoslovenskog identiteta. Predrag Marković, „Višestruki identitet u bivšoj Jugoslaviji: slučaj istorije mešovitih brakova“, u: *Religija, društvo, politika. Kontroverzna tumačenja i približavanja*, ur. Thomas Bremer, Bonn, 2002., str. 59. Sonja Dujmović mješovite brakove u Bosni i Hercegovini promatra u kontekstu industrijalizacije i urbanizacije, migracije stanovništva iz seoskih u gradske sredine što je vremenom smanjilo tenzije između tradicionalnog, porodičnog naslijeđa i novih socijalnih mreža, tj. ojačalo slobodu ličnog izbora i otvorilo put za porast mješovitih brakova. Dujmović navodi statističke podatke o mješovitim brakovima u periodu od 1956. do 1991. godine. Međutim, ovi podaci ne ukazuju ne bosanskohercegovačku ekskluzivnost niti mogu potvrditi tezu da je baš u Bosni i Hercegovini s posebnim uspjehom provoden proces „pretapanja ljudi“ o kojem je još 1952. godine govorio Josip Broz Tito. Podaci iz 1981. godine govore da je u Bosni i Hercegovini bilo svega 12% takvih brakova, a u Jugoslaviji 13%. Takva situacija ostala je skoro identična sve do konca 1980-ih godina (npr: 1982 – BiH 12,4%, Jugoslavija 12,7%; 1983 – BiH 12,8%, Jugoslavija 13,35%; 1984 – BiH 12,7%, Jugoslavija 12,9%; 1985 – BiH 12,2%, Jugoslavija 12,8% itd). Sonja Dujmović, „Složeni identitet – pitanje miješanih brakova u bivšoj Jugoslaviji“, u: *Religija, društvo, politika. Kontroverzna tumačenja i približavanja*, ur. Thomas Bremer, Bonn, 2002., str. 88–89.

¹¹ Međutim, iako je Bosna i Hercegovina raspolagala zavidnim zalihama energetske sirovine evidentno je njeno privredno i društveno zaostajanje za federalnim prosjekom. Pad investicija, broja zaposlenih i nacionalnog dohotka zaustavljen je tek

Početak 1980-ih godina ponovno će teza o Bosni i Hercegovini kao Jugoslaviji u malom doživjeti popularizaciju tokom organiziranja i održavanja XIV zimskih olimpijskih igara u Bosni i Hercegovini koje su, kako se predstavljalo u javnosti, bile najuspješnije organizirane olimpijske igre zahvaljujući trudu i doprinosu cijele Jugoslavije.

U diskusiji o bosanskohercegovačkoj posebnosti i njoj kao umanjenoj Federaciji nameće se krucijalno pitanje da li je ta teza podržavana i poticana od bosanskohercegovačkog republičkog rukovodstva.

Bosanskohercegovačko rukovodstvo o republičkoj posebnosti

Nakon 1945. godine, paralelno s institucionaliziranjem višestrukog identiteta kao građana i republike i Federacije, izgrađivane su slike o Bosni i Hercegovini kao osobenoj republici i kao umanjenoj Jugoslaviji. Ove dvije percepcije NR BiH odnosno SR BiH nisu bile u koliziji iako se na prvi pogled gubila nijansirana obje ove ideološke imaginacije. O bosanskohercegovačkoj posebnosti različito se govorilo tokom određenih faza razvoja društva, a i unutar same političko-partijske elite u Bosni i Hercegovini postojala su značajna odstupanja po ovom pitanju. Također, intenzitet forsiranja njene specifičnosti bio je različit i značajno je zavisio od aktuelnog društveno-političkog konteksta. Tokom 1950-ih i prve polovine 1960-ih godina u Bosni i Hercegovini dominira rukovodeća struktura koja, pod snažnim dojmom ratne slave, teži očuvanju centralizirano organizirane federalne Jugoslavije u kojoj su republike bile podređene volji i nahođenju saveznog centra. Međutim, sredinom 1960-ih godina dolazi do značajnog zaokreta ka decentralizaciji Jugoslavije i jačanju periferija, dotada tzv. nedovoljno razvijenih republika među koje je pored Makedonije i Crne Gore spadala i Bosna i Hercegovina.

Istovremeno je došlo do značajne kadrovske smjene unutar same Republike. Na rukovodeće položaje u Republici dolazi nova, mlađa garnitura komunističkih političara koji će odrediti vrlo važne i ambiciozne ciljeve. Bila je to tzv. „treća generacija komunista koja se udaljila od rigidnih, uobičajenih komunističkih mjerila koja su do tada bila na snazi“ i kojoj je cilj bio jačanje Republike, jasno definiranje njene

---

tokom druge polovine 1970-ih godina mada će i u narednom periodu postojati veliki jaz između bosanskohercegovačkog i jugoslovenskog ekonomskog razvoja. S. Ramet, *Tri Jugoslavije*, str. 335, 340–341.

politike i „njen ulazak na političku i državnu scenu Jugoslavije“.¹² Ova politička elita vodila se idejom da jačanje Republike nije usmjereno na štetu postojanja i funkcioniranja Federacije, nego upravo suprotno, da će snažne i ravnopravne republike dodatno ojačati i učvrstiti Jugoslaviju.¹³

Međutim, tome su prethodili značajni lomovi i vrlo oštre diskusije unutar samog republičkog rukovodstva. Indikativna je rasprava vođena na Petom kongresu SK BiH (9. I.–II. I. 1969.) a slične diskusije nastavljene su i na sjednicama najvišeg partijskog rukovodstva mjesecima poslije.¹⁴ Razlike su postojale i oko ključnih pitanja kao što je „konstituisanje SRBiH kao samoupravne i državne zajednice i njene ravnopravnosti u zajednici naroda i narodnosti Jugoslavije i međunacionalne odnose u BiH i Jugoslaviji“.¹⁵ Posebno se tokom višegodišnje rasprave, procesa donošenja i usvajanja ustavnih amandmana na prijelomu iz 1960-ih u 1970-e godine raspravljalo o odnosu Federacije i Bosne i Hercegovine i njenog značaja za Jugoslaviju upravo zbog, kako Dejan Vanjek kaže, „višestoljetnog kontinuiteta višenacionalnog karaktera“.¹⁶

U konačnici, početkom 1970-ih godina prevagnula je ona struja unutar republičkog rukovodstva koja nije dozvoljavala ponovno otvaranje pitanja da li Bosna i Hercegovina kao specifična i jedinstvena

¹² Muhamed Filipović, *Afera Agrokomerc i smrt Hamdije Pozderca*, TDP, Sarajevo, 2008., str. 240.

¹³ Husnija Kamberović, *Politička biografija Džemala Bijedića*, Muzej Hercegovine, Mostar, 2012., str. 113.

¹⁴ Na sjednici Saveznog vijeća Skupštine SFRJ u februaru 1967. godine razmatran je prijedlog Vijeća naroda za izmjenu nekih odredaba Ustava vezano za afirmiranje, ulogu i odgovornost republika i pokrajina u Federaciji. Na toj sjednici dio bosanskohercegovačkih delegata izrazili su bojazan da jačanje republičkih posebnosti narušava jugoslovensko jedinstvo i da je „povećavanje originalnih prava republika bremenito opasnostima od jačanja republičkih partikulizama“. Na taj način su se suprotstavili predloženim promjenama Ustava SFRJ koje su predviđale proširivanje funkcija i nadležnosti Vijeća naroda čiji je cilj bio da se obezbijedi ostvarivanje ustavnog položaja i uloge republike i pokrajina u Federaciji. Branko Mikulić, *Rasprave, NIŠR Oslobođenje*, Sarajevo, 1978., str. 16–17.

¹⁵ Isto, str. 14.

¹⁶ Vanjek skreće pažnju i na to da je „uvažavanje društvenih identiteta u Bosni i Hercegovini na političkoj razini u određenoj mjeri bilo prisutno i znatno ranije, pod Osmanskim i Austrougarskim carstvom“. Dejan Vanjek, „Federalizam i konstitutivnost naroda u Bosni i Hercegovini: od unitarne republike do federalne države“, u: *Političke analize* br. 16, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2014., str. 16.

zavređuje status ravnopravne republike. Postepeno je napuštena tzv. *politika opreza* koja je podrazumijevala pomno *oslušivanje* raspoloženja kako saveznog centra tako i drugih republika. Tada započinje „grčevita bitka za potvrđivanje vlastitog identiteta u toj fazi samoupravnog socijalizma“ s nadom da će „bosanskohercegovački glas u federaciji svi i na svakom mjestu konačno uvažiti sa historijskih i moralnih stajališta ravnopravnosti i iskrenosti“.¹⁷ Nova rukovodeća struktura pokrenula je snažan proces unutrašnje konsolidacije i integracije društva, a posebno privrede. Bilo je nužno ojačati svijest, kako cjelokupnog rukovodstva, tako i „običnog stanovništva“ o neophodnosti konstituiranja Republike kao društveno-političke cjeline. To je istovremeno podrazumijevalo, ne samo definiranje političke, društvene, ekonomske, kulturne pa i jezičke orijentacije, nego konkretan razvoj privrede, posebno industrije, stvarnu integraciju kapaciteta i resursa, vidljivu modernizaciju putne mreže, održivu elektrifikaciju i vodovodne i kanalizacione mreže, adekvatan razvoj zdravstva i školstva u cijeloj Republici.

Konkretni razvojni programi potpomognuti su snažnom imaginacijom u javnom prostoru o ekskluzivnosti Bosne i Hercegovine kao višenacionalne, ravnopravne republike i njenih stanovnika koji uistinu žive „bratstvo i jedinstvo“. Istovremeno s ovom slikom poticala se i isticala njena sličnost s Jugoslavijom.¹⁸

¹⁷ Aziz Hadžihasanović, *1968-1974. Vrijeme prvih nasrtaja na Bosnu i Hercegovinu*, Kult, Sarajevo, 2005., str. 39, 41. O *političkoj atmosferi* u Jugoslaviji krajem 1960-ih godina Hadžihasanović kaže: „Pokušaji bosanskohercegovačkog rukovodstva u 1968. godini da u svoju politiku opreza ugradi standarde i mudrosti i odlučnosti u daljem društvenom i privrednom razvoju, kako se to vidi, bili su prekidani, poremećeni ili naprosto blokirani nizom nepredvidivih okolnosti. S druge strane, i ranije i nove okolnosti koristili su protivnici bosanskohercegovačkog samostalnog puta u okviru jugoslovenske zajednice na raznim područjima – od intelektualnih nacionalističkih krugova do naturanja partikularnih interesa razvijenih republika posebno na razvojno-ekonomskom planu osporavanjem, dovođenjem u sumnju ili ignorancijom takvog nastojanja vođstva Bosne i Hercegovine. Bio je to splet raznolikih unutarbosanskih i vanbosanskih opstrukcija razvoja i reformatorskog puta Bosne i Hercegovine na ravnopravnim osnovama sa drugim subjektima jugoslovenske federacije. Reformski put krčen je uz nemale otpore, nedaće i osporavanja. Isto, str. 35.

¹⁸ Hamdija Pozderac tako paralelne slike objašnjava samom esencijom socijalističkog samoupravnog zajedništva i kaže: „Socijalističko samoupravno zajedništvo, dakle, možemo posmatrati na dva nivoa: kao socijalističko zajedništvo naroda i narodnosti Jugoslavije i kao zajedništvo naroda Bosne i Hercegovine koje je, s jedne strane, izraz

Oslobođenje kao najznačajniji dnevni list u Bosni i Hercegovini pisao je o Bosni i Hercegovini kao *pravom i prvom centru, kolijevci, matici, mjestu rođenja* Jugoslavije, tj. *najtvrđoj kuli* jugoslovenske federacije. Poseban značaj pri tome su imali događaji poput višednevne proslave Dana Republike koje je organiziralo i kome je prisustvovalo najviše jugoslovensko rukovodstvo i lično Josip Broz Tito. Također, bili su prisutni i na godišnjim proslavama na Sutjesci, Neretvi, Kozari i sličnim mjestima gdje su izvojevane ključne ratne pobjede za Jugoslaviju o čemu je *Oslobođenje* detaljno pisalo i izvještavalo uz brojne fotografije.¹⁹

jugoslovenskog zajedništva, a s druge strane, izraz istorijskog iskustva zajedničkog višestoljetnog života bosanskohercegovačkih naroda u njihovoj domovini. Ovaj zajednički život ukazuje na neke svoje bitne i trajne komponente od kojih smo posebno istakli sljedeće: trajnost teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine u toku cijele njene istorije – od nastanka feudalne bosanske države pa do danas; jedinstvo geografskih, ekonomskih i društvenih uslova života njenih naroda koje je utjecalo na razvijanje njihove svijesti o zajedništvu; postojanje jasne svijesti o vezanosti za Bosnu i Hercegovinu kao istorijsku, ekonomsku, kulturnu i političku cjelinu kod svih njenih naroda, bez obzira na njihovu konfesionalnu i nacionalnu različitost koja je, više ili manje, nalazila svoj izraz u istoriji; nova sadržina međusobne povezanosti interesa i političkih ideala naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine koja nastaje iz ekonomskog, političkog i idejnog interesa radničke klase, a koja daje novu dimenziju zajedništvu naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine; rađanje novog osjećaja jedinstva i zajedništva u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji.“ Hamdija Pozderac, *Nacionalni odnosi i socijalističko zajedništvo*, Svjetlost, Sarajevo, 1978., str. 96–97.

¹⁹ Posebno ilustrativni su tekstovi posvećeni nekom od brojnih jubileja iz Drugog svjetskog rata, od onih lokalnog ili regionalnog značaja do jubileja posvećenih godišnjici održavanja AVNOJ-a i slično. *Oslobođenje* je 25. novembra 1973. godine povodom godišnjice zasjedanja ZAVNOBiH-a, ističući posebnost Bosne i Hercegovine i njenu pionirsku ulogu u Jugoslaviji, ponovno štampalo impresije slovenačkog književnika Josipa Vidmara sa Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a: „Bosna je zemlja u kojoj žive narodi s tri vjere: katoličkom, muslimanskom i pravoslavnom. To je najkomplicovanija zemlja u Evropi, pa ako se u njoj ostvari bratstvo Srba, Hrvata i Muslimana, njega neće biti teško ostvariti i između Srba, Hrvata, Slovenaca i Makedonaca“. „Prvo slobodno vijećanje“, *Oslobođenje*, 25. 11. 1973., str. 2.

Ove proslave Čalić promatra u kontekstu jugoslovenskog osnivačkog mita pri čemu je partizanska borba najvažniji narativ koji učvršćuje zajednicu, a njen nezaobilazni element je *izbavljenje iz najteže nevolje* utjelovljeno u bitkama iz Drugog svjetskog rata. Ti događaji našli su se u samom fokusu masovne, popularne filmske industrije kao važnog instrumenta stvaranja nacije jer se filmovima poput *Bitka na Neretvi* (1969), *Valter brani Sarajevo* (1972) i *Sutjeska* (1973) slala snažna poruka neprocjenjive solidarnosti, patriotizma, osjećanja zajedništva i slično. M. Čalić, *Istorija Jugoslavije u 20. veku*, str. 251–252.

Nasuprot takvoj predstavi, pomnije analiziranje stavova istaknutih republičkih rukovodioca jasno ukazuje da je fraza o Bosni i Hercegovini kao Jugoslaviji u malom percipirana na različite načine. U skladu sa snažnom podrškom ustavnih izmjena koje su u konačnici rezultirale novim Ustavom 1974. godine i dovele do višeg stepena decentralizacije Jugoslavije i jačanja državnosti republika, u prvom planu ističu bosanskohercegovačku posebnost, jedinstvenost, postojanost, ravnopravnost. Bosanskohercegovački političari ukazivali su na nedosljednost pri sagledavanju aktuelne situacije i tzv. *odnosu snaga* u Jugoslaviji i otvoreno upozoravali na veliki politički rizik koji upotreba ove teze nosi.

Džemal Bijedić²⁰ u članku koji je objavio list *Odjek* (revija za umjetnost, nauku i društvena pitanja) 1966. godine ističe savremeni značaj principima „bratstva, jednakosti i slobode“, ravnopravnosti kako naroda i narodnosti tako i republika koji „potiskuje svaku mogućnost protekcionizma federacije u odnosu na ovu ili onu republiku“, a ističe Bijedić, uspostavljeno samoupravljanje danas „podrazumijeva decentralizaciju, demokratizaciju odlučivanja u svim domenima od federacije do opštine.“ Na drugoj strani, ukazuje na pogubnost „prilagođavanja života šemi ili nekom postulatu koji je prevashodno tvorevina nedovoljno realnih predviđanja procesa“ jasno se suprotstavljajući tezi da je za opstanak i uspješno funkcioniranje republike nužan nacionalni princip.

Bijedić naglašava bosanskohercegovačku posebnost, specifičnost Republike koja kao takva treba da bude „most prijateljstva i razumijevanja između jugoslovenskih naroda. Ona nije i ne bi smjela da bude niti izvoznik niti uvoznik nesporazuma, nego naprotiv, izvoznik i uvoznik razumijevanja i saradnje.”²¹ Imajući na umu složenost ove problematike, Bijedić ukazuje na mnogostruku povezanost suverenog konstituiranja Bosne i Hercegovine i nacionalnog pitanja u Jugoslaviji tj. aktuelnih međunacionalnih odnosa u Federaciji. Ističe da teza o Bosni i

²⁰ Džemal Bijedić (1917–1977), istaknuti bosanskohercegovački političar, učesnik NOB-a i član SK. Obnašao važne političke funkcije poput načelnika Uprave za agitaciju i propagandu Centralnog komiteta KPBiH, sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu, člana Izvršnog vijeća Bosne i Hercegovine, predsjednika Republičkog vijeća, predsjednika Skupštine SRBiH. Kruna njegove karijere bilo je imenovanje za predsjednika Saveznog izvršnog vijeća 1971. a mandat mu je ponovno potvrđen 1974. godine. Preminuo je 18. januara 1977. godine u avionskoj nesreći na letu Beograd – Sarajevo.

²¹ Džemal Bijedić, „Ravnopravnost i bratstvo i jedinstvo protiv nacionalizma“, u: *Odjek*, Sarajevo, 1966., str. 1.

Hercegovini kao Jugoslaviji u malom treba pomoći društvenu integraciju kako unutar same Republike, tako i integraciju u okvirima Federacije.

Bijedić kaže:

”Treba voditi računa i o nacionalnim specifičnostima Bosne i Hercegovine na koje treba gledati kao na objektivne činjenice. Svaka, pa i najmanja zategnutost u međunacionalnim odnosima na jugoslavenskom planu ne može da se ne odrazi i na međunacionalne odnose naroda koji žive u Bosni i Hercegovini. A svaki poremećaj u međunacionalnim odnosima u okvirima Jugoslavije na području Bosne i Hercegovine se dvojako reflektuje: u odnosu prema federaciji, a i unutar nje same, među njenim narodima. Pošto nacionalna heterogenost u Bosni i Hercegovini ima uticaj i na naše druge republike, mi bismo na tom planu morali imati više konstruktivne koordinacije sa drugim republikama otvarajući se prema njima kroz razne vidove pozitivne saradnje, popularišući tu otvorenost i saradnju, naročito preko institucija koje utiču na formiranje javnog mnjenja.“²²

Hamdija Pozderac²³ u svom izlaganju u ljeto 1971. godine odgovara na pitanje da li je Bosna i Hercegovina postojana zbog toga što nije nacionalna država i kaže:

„Za našu republiku je bilo i ostalo primarno da se nacionalni identitet afirmiše putem samoupravnih odnosa i zajedničkih interesa. To je naša formula zajedništva, koja ne negira nacionalne samobitnosti, nego upravo, pretpostavlja ispoljavanje nacionalne posebnosti. Iako nismo *nacionalna republika* mi nismo republika bez nacionalnih interesa. Taj nacionalni interes se javlja u našoj republici kroz samoupravnost i državnost Bosne i Hercegovine kao realne i istorijske kategorije. Isto tako zajedništvo njenih naroda je realna i istorijska kategorija. Mi polazimo prije svega od stava da nacionalnu slobodu, nacionalnu afirmaciju svaki narod i narodnost treba da ostvaruje

²² Isto, str. 1.

²³ Hamdija Pozderac (1924–1988) je bosanskohercegovački političar koji je obnašao niz istaknutih partijskih i političkih funkcija. Tokom 1970-ih bio je predsjednik Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, a potom predsjednik Skupštine SR BiH. Na kraju svoje političke karijere bio je član Predsjedništva SFRJ i predsjednik Ustavne komisije SFRJ. Podnio je ostavku na ove funkcije i članstvo u SKJ u septembru 1987. godine jer se njegovo ime dovodilo u vezu s finansijskim malverzacijama SOUR-a Agrokomerc iz Velike Kladuše.

unutar republike ili pokrajine koju nastanjuje, jer na to ima historijsko pravo.“²⁴

Ističući da je „ravnopravna zajednica jugoslovenskih naroda najdublji interes naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine“ Pozderac se u svojoj knjizi osvrnuo i na tezu o *Bosni i Hercegovini kao Jugoslaviji u malom*.

„Upravo iz ovih razloga neodrživa je teza da je samo Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina *Jugoslavija u malom*. Takvo shvatanje su u nas zagovarali i zagovaraju bosanskohercegovački unitaristi. U našoj federaciji ne može se govoriti da su republike ili pokrajine manje ili više *jugoslovenske*. Jer, svaka naša republika i pokrajina su mnogonacionalne, a svi narodi i narodnosti su dio jugoslovenske socijalističke zajednice. Prema tome, svaka naša republika i pokrajina je *Jugoslavija u malom*. Stvaranje Bosne i Hercegovine kao socijalističke demokratske države i socijalističke samoupravne zajednice najveće su tekovine bosanskohercegovačkog, a samim time i jugoslovenskog društva.“²⁵

Iako naglašava uzročno-posljedičnu vezu SFRJ i Bosne i Hercegovine u nastavku teksta odlučno se suprotstavlja „pojedincima i grupama“, tj. „nacionalistima“ koji osporavaju suverenitet Bosne i Hercegovine i tvrde da je ona „nategnuta tvorevina“, „da nema historijski kontinuitet“, „da je politički hir“, „nije nacionalna država“ i slično. Pozderac smatra da se nacionalizam i partikularizam takvim tezama u osnovi „suprotstavlja historijskom kontinuitetu Bosne i Hercegovine i njenom ravnopravnom položaju u Federaciji“.²⁶

Todo Kurtović²⁷ je smatrao da je Bosna i Hercegovina doista *Jugo-*

²⁴ Hamdija Pozderac, „Izlaganje na Trećoj sjednici Konferencije SKBiH, 17. juna, 1971“, u: *Savez komunista Bosne i Hercegovine u borbi za bratstvo, jedinstvo i ravnopravnost*, NIŠP Oslobođenje, Sarajevo, 1977., str. 97.

²⁵ H. Pozderac, *Nacionalni odnosi*, str. 87.

²⁶ Isto, str. 87–88.

²⁷ Todo Kurtović (1919–1997) politički radnik, član CK SKJ i član Savjeta federacije. Nakon završetka Drugog svjetskog rata bio je sekretar Okružnog komiteta KP za Hercegovinu, sekretar gradskog komiteta KP Sarajeva, potpredsjednik izvršnog vijeća Skupštine SR BiH, sekretar Savezne konferencije SSRNJ, predsjednik Republičke konferencije SSRNBiH, član CK SKBiH i CK SKJ, član Izvršnog biroa SKJ, član Predsjedništva, sekretar Izvršnog biroa Predsjedništva CK SKJ, član Predsjedništva

slavija u malom, prototip bratstva i faktor povezivanja u Jugoslaviji što joj, prema mišljenju Kurtovića, ipak nije obezbjeđivalo ulogu avangarde tj. republike s najvišom sviješću o potrebi izgradnje socijalističkog društva i posebnom ulogom u tom procesu.²⁸ U svom izlaganju Političkom aktivu Mostara 1971. godine Kurtović je govorio o posebnosti jugoslovenskog federalizma kao „originalnoj tvorevini“ u kojoj republike imaju ulogu države u svim oblastima, od ekonomije do kulture.²⁹ Smatrao je da se jačanjem ravnopravnosti i državnosti republika ustvari jača jugoslovenska socijalistička zajednica. Pri tome činjenica da je Bosna i Hercegovina „utemeljena na šarolikom etničkom tlu izrazitije nego i jedna druga“, prema njegovom mišljenju „u suštini ne bi trebalo da mijenja stvari.“ Ukazujući na ispravnost odluke da Bosna i Hercegovina bude *jedna od jednakih* u Federaciji Kurtović je rekao:

„Bosanskohercegovačka državnost je, u prvom redu, potrebna Bosni i Hercegovini, a isto tako i Jugoslaviji. Mi ne postojimo kao država radi Srbije i radi Hrvatske. S tim svako treba da bude načisto (...) Takve teze Bosnu i Hercegovinu svode na nivo područja i domena o koji se drugi otimaju. Realnost pokazuje da stvari ne stoje tako, da je Bosna i Hercegovina i u tom pogledu izborila sebi ravnopravnost i samostalnost.“³⁰

Kurtović se ovom prilikom osvrnuo i na tezu o *Bosni i Hercegovini kao Jugoslaviji u malom* istakavši da ta sintagma ima određene društveno-ekonomske uzroke, ali da može imati izrazito negativne političke posljedice.

„Nama u Bosni i Hercegovini neki žele pripisati mesijanstvo i ističu Bosnu i Hercegovinu kao bastion jugoslavenstva, kao faktor koji jedino čuva jedinstvo socijalističke zajednice – kao da socijalistička zajednica nije u interesu svih naroda, svih jugoslavenskih republika.

Savezne konferencije SKJ. Godine 1988. razriješen je članstva u Savjetu federacije zbog afere sa nepropisnom izgradnjom vila u Neumu.

²⁸ Todo Kurtović, *Komunisti i nacionalne slobode*, NIŠP Oslobođenje, Sarajevo, 1975., str. 625, 629.

²⁹ Todo Kurtović, „Amandmani i državnost Republike“, u: *Savez komunista Bosne i Hercegovine u borbi za bratstvo, jedinstvo i ravnopravnost*, NIŠP Oslobođenje, Sarajevo, 1977., str. 81.

³⁰ Isto, str. 87.

Ako bi to bilo samo naše, onda sigurno ne bismo mi bili kadri da ostvarimo stabilnost i da obezbijedimo razvoj samoupravne, nacionalno ravnopravne socijalističke Jugoslavije. Zato, isticanje takozvanog bosanskohercegovačkog mesijanstva krije u sebi namjeru takvih snaga da posiju nepovjerenje u ravnopravnost na temelju samoupravnog socijalizma. Na taj način se želi ohrabriti svojevrсна težnja ka centralizaciji, ka povampirenju onoga što smo odbacili kao preživjelo, a Bosnu i Hercegovinu pretvoriti u uporište konzervativaca i nacionalista, što je suprotno njenom interesu, kao i interesu cijele naše zemlje. Ima kleveta da se u Bosni i Hercegovini vrši srbizacija, odnosno hrvatizacija i da se teži priključivanju jednoj ili drugoj republici, odnosno Srbiji i Hrvatskoj. Naš je interes međutim i to ne samo materijalni nego i kulturni i svaki drugi, da se trajno obezbjeđuje što potpunija ravnopravnost naroda, a i narodnosti Jugoslavije, odnosno njenih republika. Neki se ljute kada se spominje riječ ravnopravnost i kada se želi taj koncept potpunije razraditi u svim oblastima. Svaka etapa ima svoje obilježje, svoje karakteristike, i rekao bih, dijelom čak novu sadržinu ravnopravnosti.³¹

Ističući da je Bosna i Hercegovina kao država specifična i, „rezultat današnjih osobenosti i potreba“, da kao takva rješenja ključnih društveno-ekonomskih pitanja trebaju biti „originalna“, provedena na poseban, bosanskohercegovački način što u konačnici neće biti suprotstavljeno zajedničkom, jugoslovenskom interesu i potrebama.³²

Branko Mikulić³³ je također o ovoj tezi koja je promatrajući iz određenog rakursa, Bosni i Hercegovini priskrbljivala poseban položaj govorio sa značajnom rezervom. Odlučno je odbijao tezu da je Bosna i Hercegovina „stup jedinstva“ u Jugoslaviji smatrajući je „politički neukusnom i pretencioznom“. Na taj način, naglašavao je Mikulić, neopravdani bosanskohercegovački „avangardizam vrijeđa druge narode i narodnosti u Jugoslaviji“. „Takva, makar i pojedinačna mišljenja mogu“,

³¹ Isto, str. 88.

³² Isto, str. 89.

³³ Branko Mikulić (1928–1994) kao politički i partijski radnik imao je zavidnu republičku i saveznu karijeru. Obnašao je istaknute političke funkcije; od predsjednika republičkog Izvršnog vijeća, predsjednika CK SKBiH, člana Predsjedništva SKJ, predsjedavajućeg Predsjedništva SRBiH, člana Predsjedništva SFRJ, a karijeru je okončao ostavkom na mjesto premijera Saveznog izvršnog vijeća SFRJ koncem 1988. godine.

istakao je Mikulić na 9. sjednici CK SKBiH 1969. godine, „u osnovi, da izražavaju težnju ka centralizmu i da budu znak nepovjerenja prema drugim narodima, što bi nas, ako im se ne suprotstavimo, moglo dovesti do nesporazuma i *svađa* sa drugim republikama i pokrajinama. Tako bi naš *stup jedinstva* mogao da se pretvori u kamen smutnje.“³⁴

Gostujući u Beogradu u septembru 1970. godine Mikulić je vrlo detaljno govorio o bosanskohercegovačkoj specifičnosti, prepletenosti „pojedinačne i zajedničke istorije, pojedinačne i zajedničke kulture“ što je smatrao „privlačnom i neiscrpnom riznicom starih i novih vrijednosti“. Neopravdanim je smatrao različite *nedoumice* oko pitanja bosanskohercegovačke suverenosti kao „nenacionalne republike“. I ovom prilikom osvrnuo se na na tezu da je *Bosna i Hercegovina Jugoslavija u malom* ističući da se na taj način ovoj republici „stavlja na pleća da je upravo ona stub jedinstva Jugoslavije“ tj. da je ona jugoslovenski ključ i garant.

Mikulić kaže:

„Bosna i Hercegovina je prirodno otvorena Republika, ona ima specifičnu kulturnu tradiciju. Postignuti rezultati u oblasti književnosti, filma, muzike, likovnog i pozorišnog života nedvosmisleno govore da institucije i stvaraoci u oblasti kulture iz Bosne i Hercegovine međusobnim utjecajima na druge i sa drugima, mogu doprinijeti širenju, upoznavanju i bogaćenju kultura naroda Jugoslavije. U tom smislu mogu još više da učine i naše druge kulturne i umjetničke ustanove i njihove asocijacije, da se više, i preko različitih oblika kulturnog i umjetničkog stvaranja, razumijemo i da produbimo saznanja i van zemlje o čitavom bogatstvu i raznovrsnosti kulturne prošlosti, modernih strujanja i ostvarenja kultura svih naroda i narodnosti Jugoslavije. Snažni elementi jedinstva u bosanskohercegovačkom društvu zalog su ostvarenja proklamovanog kursa u razvoju Republike. (...) Sva saznanja upućuju na zaključak da se, posebno u novijim društvenim zbivanjima u Bosni i Hercegovini jasno pokazalo koliku korist predstavlja uvjerenje i svijest radnih ljudi i građana da smo mi Bosanci i Hercegovci odgovorni za budući razvoj Republike i da tu odgovornost ne možemo prenijeti ni na koga drugog.“³⁵

³⁴ B. Mikulić, *Rasprave*, str. 35.

³⁵ B. Mikulić, *Rasprave*, str. 91.

Oštro je kritizirao tezu da je ideja o jedinstvu i cjelovitosti Bosne i Hercegovine kreirana tek tokom NOR-a i da je Republika formirana isključivo „radi jednog pravilnog rješavanja nacionalnog pitanja“. Isticao je da posebnost Bosne i Hercegovine, činjenica da je to višenacionalna republika bez dominirajuće nacije, zahtijeva specifičnu interpretaciju socijalizma i socijalističkog samoupravnog sistema u Bosni i Hercegovini, ali da „ideje i kvaziteoretske rasprave o jugoslovenstvu kao nacionalnoj ili nadnacionalnoj kategoriji“ ne mogu dati odgovor na pitanje njenog daljeg razvoja i napretka. Oštro se suprotstavljao prijedlogu iznesenom na Petom kongresu SK BiH da se u „SKBiH i SRBiH izvrši kompromisno cijepanje partijskih redova, a Republika konstituše kao federacija nacija“.³⁶

Ovako, nešto detaljnije predstavljeno viđenje bosanskohercegovačke državnosti, njenog odnosa sa saveznim centrom tj. Federacijom i drugim republikama i to od višegodišnjih istaknutih funkcionera navodi nas na nekoliko vrlo važnih zaključaka. Neosporan je kulturno-historijski kontinuitet Bosne i Hercegovine kao cjeline bez obzira na administrativne odredbe i turbulentne smjene dominirajućih suverena. Drugi svjetski rat percipiran je kao historijska prekretnica koja je dovela do konačnog prihvatanja stvarnog stanja, priznanja njene cjelovitosti i posebnosti. Postojali su argumenti, a njima se intenzivno operisalo u javnosti, da je priznanje Bosne i Hercegovine kao ravnopravne republike rezultat volje i borbe svih njenih stanovnika. Ustavno određenje Bosne i Hercegovine kao suverene republike „po teritorijalnom principu“ označen je kao najviše dostignuće, krajnji cilj snaga koje su djelovale u „bratstvu i jedinstvu“. Čuvena teza o Bosni i Hercegovini kao Jugoslaviji u malom za koju je teško utvrditi vrijeme i mjesto nastanka, ali je evidentno bila opće prisutna, odlično se uklapala u komunističku viziju o višestrukom, analogijskom identitetu Bosanaca i Hercegovaca koji su pored konfesionalnog, nacionalnog, regionalnog, republičkog identiteta bili i Jugoslaveni. Takav identitet predstavljen je kao *progresivni iskorak*, demokratsko *otvaranje ka drugom i drugačijem* i ključno postignuće novog sistema.

Međutim, jasno je da je bosanskohercegovačko rukovodstvo, iako je bilo svjesno simboličkog značaja i pogodnosti ove fraze, mnogo više bilo zabrinuto njenom političkom težinom i onim što je ona u svom

³⁶ Isto, str. 16.

užem ili širem značenju implicirala. U prvom redu, smatrali su da se forsiranjem ove teze Bosni i Hercegovini i njenom rukovodstvu nameće obaveza, tj. teret da ona bude ključni oslonac i stup jugoslavenskog zajedništva i postojećeg političkog poretka. Istovremeno to je značilo mnogo više saveznog uplitanja u njena unutrašnja pitanja i nosilo opasnost od nametanja nerealnih rješenja. Bosanskohercegovački političari evidentno odbijaju nametnutu „mesijansku ulogu“ Bosne i Hercegovine u Jugoslaviji. Također, insistirajući na historijskom kontinuitetu i nerijetko ukazujući na postojanje svijesti o prostorno-kulturnoj povezanosti od bosanskohercegovačke „srednjovjekovne državnosti“ i težnje za autonomijom i samostalnošću tokom osmanske uprave, austro-ugarske okupacije vidljive, perioda Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca,³⁷ suprotstavljaju se ovoj tezi ukazujući da je Bosna i Hercegovina *starija*. Međutim, uzimajući u obzir vrijeme i prostor, tj. društveno-politički kontekst, položaj i orijentaciju bosanskohercegovačkih političara koncem 1960-ih i 1970-ih godina jasno je da oni javno ne opovrgavaju ovu tezu nego joj prilaze s velikim oprezom i tako je koriste.

Danas o Bosni i Hercegovini kao Jugoslaviji u malom

Danas postoje različiti pa i oprečni stavovi o „Bosni i Hercegovini kao Jugoslaviji u malom“ i različito se tumači značaj ove teze u socijalističkom hodu Bosne i Hercegovine i Jugoslavije. Rasprava o tome da li je Bosna i Hercegovina u socijalizmu zaista bila tj. doživljavana kao Jugoslavija u malom danas predstavlja mješavinu naučnih spoznaja i savremenog dominirajućeg političkog diskursa. Vrlo često se rasprave završavaju potpuno polariziranim zaključcima koji mnogo više govore o današnjici nego o socijalističkom periodu. U tim raspravama se, nažalost, vrlo često izostavljaju ključni elementi valjane povijesne analize, tj. prostora i vremena i zanemaruje opći kontekst u kome je ova teza plasirana i prihvaćana.

Pri tome svakako treba imati na umu da u savremenom diskursu kao primarni ideološki sadržaj dominira antikomunizam koji period socijalističkog razvoja tumači jednostrano kao nazadni i mračni period obilježen jednomljem, neslobodom, terorom i slično. Opravdanim se čini ocjena pojedinih autora da su postjugoslavenske države ustvari

³⁷ Jedan od takvih *historiografskih prikaza* kontinuiteta svijesti o samostalnosti i cjelovitosti Bosne i Hercegovine vidi u: H. Pozderac, *Nacionalni odnosi*, str. 60–77.

„postsocijalistička društva sa antikomunizmom kao ideološkom infrastrukturom“. Istovremeno snažan zamah ima revizionizam, selektiranje povijesnih činjenica s ciljem, kako to Dragan Markovina ističe, legitimacije novonastalih sistema i rukovodeće elite. Nije prisutan samo revizionizam radikalne desnice nego i ljevice tzv. baštinika Saveza komunista koji društvene i političke procese tumače isključivo kroz prizmu savremenih nacionalnih interesa.³⁸

Međutim, ne možemo zanemariti ni pojavu sentimentaliziranja jugoslavenskog iskustva što u uvjetima duboke socijalne nesigurnosti često proizlazi iz ličnog protesta ili pak jednostavno psihološkog refleksa pri čemu se idealizira prošlost, socijalizam, Jugoslavija i Josip Broz Tito kao pozitivno koje izmiče definiranju.³⁹

U takvim uvjetima danas dominiraju dvije polarizirane ocjene o sintagmi da je Bosna i Hercegovina bila Jugoslavija u malom.

Na jednoj strani može se čuti mišljenje da je takva teza ustvari bila vrsta saveznog „tepanja ovoj republici“ što je posebno vidljivo na primjeru zastave SR Bosne i Hercegovine koja je predstavljala malu zastavu Jugoslavije na velikoj partijskoj zastavi.⁴⁰ Prema tom mišljenju republika Bosna i Hercegovina uspostavljena od Komunističke partije bila je privremeno rješenje, *tampon zona* između Hrvatske i Srbije bez jasne vizije društvenog i političkog razvoja. Formirana po uzoru na Jugoslaviju Bosna i Hercegovina je predstavljala samo administrativni konstrukt koji nije bio utemeljen na stvarnosti nego na ideologiji i političkim zahtjevima koji su to u stvarnosti nastojali primijeniti. Tek kada jugoslovenski komunistički vrh shvata dubinu političke krize, naglašava Ivica Lučić, izlaz se potražio u jačanju periferija i tek tada, sredinom 1960-ih godina, počinje da se ističe i forsira njena posebnost, tj. državnost.⁴¹

³⁸ Dragan Markovina, *Jugoslovenstvo nakon svega*, Mostart, Zemun, 2015., str. 20–21.

³⁹ M. Čalić, *Istorija Jugoslavije u 20. veku*, str. 409–411.

⁴⁰ Opširnije o žučnim diskusijama o izgledu i sadržaju grba i zastave NR BiH u okviru rasprave o nacrtu Ustava 1946. godine vidjeti: Emir O. Filipović, „Grb i zastava Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću“, u: *Bosna franciscana*, br. 28, Franjevačka teologija Sarajevo, Sarajevo, 2008., str. 107–115.

⁴¹ O tome Ivica Lučić govori u: „Je li Bosna i Hercegovina Jugoslavija u malom“, *Status*, br. 2, Mostar, veljača-ožujak 2004; „Ima li Hercegovine. Tko i zašto negira Hercegovinu i Hercegovce“, *Status*, br. 8, Mostar, zima 2005/2006. i u intervjuu „Nepravda

Na sličan način, Dejan Vanjek ukazujući na „manjak demokratskog kapaciteta“ ističe nemogućnost opstanka „unitariziranje predratne SR Bosne i Hercegovine“ jer je suprotstavljenost vizija o uređenju države kod vodećih triju etničkih i nacionalnih grupacija u socijalističkoj Bosni i Hercegovini bila nepremostiva.⁴²

Na drugoj strani, određeni autori naglašavaju prednosti višenacionalne Bosne i Hercegovine. Ističu da specifičan povijesni razvoj i stvarni sadržaj, tj. sve ono što podrazumijeva Bosna i Hercegovina, potvrđuju da ona nije formirana po uzoru na Jugoslaviju i da kao takva nije predstavljala Jugoslaviju u malom. Pri tome, kao poseban argument za tu tezu, Ivo Banac ukazuje na činjenicu da Bosna i Hercegovina sa svojim sastavnim elementima ne predstavlja samo zbir odvojenih entiteta. Smatra da je Bosna i Hercegovina država jedinstvenog profila, posebnog identiteta različitog od susjednih zemalja koja ima svoju vlastitu povijesnu sudbinu.⁴³

---

pogoršava međunacionalne odnose u BiH“ dostupnom na: www.poskok.info i www.matica.hr/Vijenac/

Husnija Kamberović se u jednom svom radu osvrće na ovakav stav Ivice Lučića i kaže: „On govori o tome ‘Je li Bosna i Hercegovina Jugoslavija u malom?’. On nastoji pokazati kako ovo pitanje ne postavljaju suvremeni političari (Bosna i Hercegovina je Jugoslavija u malom, pa pošto se Jugoslavija raspala – onda mora i Bosna i Hercegovina) nego komunisti, koji su se stalno hvalili kako je Bosna i Hercegovina Jugoslavija u malom i to je bio integrativni faktor Bosne i Hercegovine! Ništa ni ovdje ne bi bilo sporno, jedino je problematično tumačenje tih sintagmi izvan određenog povijesnog konteksta! Ako bismo tu sintagmu pogledali u povijesnom kontekstu, onda bismo mogli zaključiti kako je tačno da su komunisti tu sintagmu upotrebljavali u doba komunizma (i ona je bila faktor integracije Bosne i Hercegovine), ali inzistiranje na toj komparaciji u suvremenom kontekstu zapravo znači dezintegraciju Bosne i Hercegovine, samo malo bržu od dezintegracije Jugoslavije – zbog ‘vanjskog obruča’ o kome je govorio Mladen Ančić.“ Husnija Kamberović, *Historiografija u Bosni i Hercegovini u službi politike*, Srednja Europa, Zagreb, 2012, str. 64.

⁴² Vanjek tvrdi da opstanak unitarizirane Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, koja prema njegovu mišljenju nije odgovarala stvarnim potrebama kolektivne političke identifikacije, nije bio moguć. Smatra da su promjene takvog ustrojstva bile nužne i konstatira da bi se one dogodile i da početkom 1990-ih nije došlo do ratnih sukoba. Osvrćući se na „kolokvijalni naziv Jugoslavija u malom“ koji se odnosio na njenu unutrašnju nacionalnu heterogenost, Vanjek naglašava izostanak „organizacionog ostvarivanja načela konstitutivnosti naroda“. D. Vanjek, „Federalizam i konstitutivnost naroda u Bosni i Hercegovini“, str. 14, 16.

⁴³ „Odvajajući historiju od mita: Intervju s Ivom Bancem“, u: *Zašto Bosna; Pisani ra-*

Za razliku od Jugoslavije kao, kako to Željko Ivanković kaže, „neke vrste neuspjele puzzle naroda, kultura, vjera“ Bosna i Hercegovina je povijesna, fizička i organska cjelina. Slijedeći tu misao Ivanković kaže: „Dakle Bosna i Hercegovina nikad nije bila (što nužno i ne znači da ono što nikada nije bilo ne može i biti) Commonwealth i njezin je problem to što bi ona to, sve i da hoće biti, teško mogla postići. Njezina je struktura, gle paradoksa, i mnogo statičnija i mnogo dinamičnija od jugoslovenske u svim njezinim varijetetima. To će reći da je u smislu političkog i društvenog struktuiranja i zahtjevnija. Statičnija je budući da je stoljetno, premda neprestano pod tuđom upravom, sondirana i petrificirana. Dinamičnija, pak, jer počiva na unutaršnjim organskim odnosima, o kojim s pravom premda i s lirskim pathosom, govori Ivan Lovrenović koliko god da je u pravu i Srećko Džaja (i to dvoje se ne isključuje) kada govori o paralelnom, što će reći djelitom (su)življenju triju konfesionalnih i kulturalnih, dakle civilizacijskih bosanskohercegovačkih entiteta kroz duga stoljeća.“⁴⁴

Danas se o ovoj tezi ne vode povijesne rasprave u kojima se ocjenjuje njen nastanak, razvoj, osnovna misija, upotreba tj. zloupotreba i slično. Ona se ponovno reanimira uglavnom u raspravama o državnosti Bosne i Hercegovine. Najčešće se spominje u političkim diskusijama o bosanskohercegovačkom unutrašnjem uređenju i Dejtonskom sporazumu, mogućim opcijama za njenu reorganizaciju i slično.⁴⁵ Ivica Lučić prepoznaje dva savremena dominirajuća narativa o Bosni i Hercegovini kao državi i kaže:

„O Bosni i Hercegovini se danas promišlja uglavnom na dva načina. Prvi ukazuje na sličnosti Bosne i Hercegovine i Jugoslavije i potkrijepljen je sintagmom kako je Bosna i Hercegovina Jugoslavija u

---

dovi o balkanskim ratovima, ur. Rabia Ali i Lawrence Lifschultz, Stony Creek, Conn, Pamphleteers Press 1993. Dostupno na: www.spiritofbosna.org

⁴⁴ Željko Ivanković, „Bosanstvo kao novo jugoslovenstvo ili...?“, u: *Status*, br. 2, Mostar, veljača-ožujak, 2004., str. 90.

⁴⁵ Srećko Džaja u svom kratkom članku o političkoj misli, ali i praksi Alije Izetbegovića posebno ističe da „Bosna nije, metaforički rečeno, nikakva Jugoslavija u malom“ naglašavajući da je to tvrdnja onih „koji bi ovu zemlju htjeli podijeliti“. Politička organizacija po uzoru na današnju Švicarsku, prema mišljenju Džaje, jeste najbolja opcija organiziranja Bosne i Hercegovine kao države „između Hrvatske i Srbije“ u kojoj žive i Bošnjaci i Hrvati i Srbi. Srećko M. Džaja, „Politička misao Alije Izetbegovića“, u: *Bosna franciscana*, br. 19, Franjevačka teologija Sarajevo, Sarajevo, 2003., str. 262–263.

malom. Drugi je oprečan. On je utemeljen na tvrdnji da je Bosna i Hercegovina stara, povijesna tvorba, koja nije nastala u nekom političkom laboratoriju. Potkrepljuju je državnošću, kontinuitetom, kulturnom posebnošću, posebnim bosanskim duhom, mentalitetom i slično. Prvi je utemeljen na realitetu: rat, podijeljena zemlja, na samoodrživom političkom sustavu, nemogućnosti nadilaženja nacionalnih suprotstavljenosti itd. Drugi je utemeljen na boljoj prošlosti: vjekovnom suživotu, komšiluku, bratstvu i jedinstvu.⁴⁶

Pri tome teza o Bosni i Hercegovini kao Jugoslaviji u malom se koristi kao povijesni argument da će ili da bi trebalo doći i do njene disolucije. S istim ciljem planirani program „odučavanja od duha zajedništva“ još je na snazi, pod izlikom, zaštite kolektivnih prava i na različite načine ističe i forsira sve ono što dijeli i razdvaja.⁴⁷

Navedeno ukazuje da su savremene rasprave o državnosti i suverenitetu Bosne i Hercegovine u kojima se govori i o ovoj sintagmi jasan primjer „izvlačenja stvari iz konteksta“, selektiranja činjenica u aktuelnim, „licemjernim pokušajima revizije prošlosti.“⁴⁸ Upotreba ove sintagme danas ima potpuno drugačije pobude od onih tokom 1960-ih, 1970-ih ili 1980-ih godina. Politizacija prošlosti i njena zloupotreba imali su veliki odraz na dominirajuću ocjenu njene uloge i značaja. Pri tome ne treba izgubiti iz vida da je politička polifonija na našim prostorima nakon raspada Jugoslavije utjecala na to da postoje ogromne razlike u viđenju ne samo SR Bosne i Hercegovine, sintagme da je Bosna i Hercegovina Jugoslavija u malom nego i na savremenu percepciju države u kojoj živimo.

Objektivno sagledavanje suštine ove sintagme pri čemu nam nije cilj doći do *društveno poželjnih zaključaka*, nameće nužnost njenog posmatranja i valorizacije u datom historijskom kontekstu. Njeno osnovno značenje, a i njena važnost uveliko su zavisili od aktuelnog društveno-političkog konteksta i nedvojbeno su bili različiti tokom spomenutih decenija. Značajno se razlikuju od jednog razdoblja do drugog, ono što je bilo krucijalno, pozitivno i napredno u drugom

⁴⁶ I. Lučić, „Je li Bosna i Hercegovina Jugoslavija u malom“, str. 113.

⁴⁷ Govoreći o ovom planiranom programu Čalić savremeno bosanskohercegovačko društvo naziva „srcem Jugoslavije koje je razbijeno i ne može da se spoji“. M. Čalić, *Istorija Jugoslavije u 20. veku*, str. 408.

⁴⁸ Vidi: www.peščanik.net/dragan-markovina-intervju/ 22. 4. 2016.

periodu je nazadno i retrogradno. Regresivnim se pokazalo ne kritičko prenošenje ove teze iz jednog sistema u drugi, iz jedne situacije u drugu pri čemu se, ponovno naglašavamo, zanemaruje historijski kontekst i njena osnovna namjena. Pri tome se, teza o „Bosni i Hercegovini kao Jugoslaviji u malom“ tumači iz današnje perspektive, pozicije „naknadne pameti“ i pod snažnim dojmom turbulentne smjene socijalističkog sistema i krvavih ratova na teritoriji Jugoslavije.

Ova teza, u periodu kada je mi promatramo, tj. 1960-ih i 1970-ih godina, bez sumnje je imala integrativnu ulogu. Sa značajnim romantičarskim prizvukom, iako nije bila lišena *zadnjih misli*, cilj joj je bio potpomoći unutrašnju društveno-ekonomsku integraciju socijalističke Bosne i Hercegovine. Podupirala je političku ulogu Bosne i Hercegovine da, kao multinacionalna i prosperitetna republika, bude primjer uspješnog funkcioniranja zamišljenog koncepta jugoslavenskog zajedništva, bratstva i jedinstva naroda i narodnosti. Iako je izazivala određene nedoumice i bila potencijalni izvor političkih nesporazuma, ona je bila dio nastojanja bosanskohercegovačkog republičkog rukovodstva da društveno, politički, ekonomski i na razne druge načine integrira i ojača, republiku kao cjelinu i to ravnopravnu s drugim republikama u socijalističkoj Federaciji.

Poređenje Bosne i Hercegovine s Jugoslavijom vršeno je s namjerom da se ona snažnije integrira u jugoslavensku zajednicu. Tezom da je Bosna i Hercegovina Jugoslavija u malom poticao se patriotski osjećaj, ponos njenih stanovnika da takva republika predstavlja umanjenu Jugoslaviju koja je prema Ustavu iz 1946. godine definirana kao federalna zajednica formirana „na osnovu prava na samoopredjeljenje“ i rezultat volje naroda da žive zajedno.

Bosanskohercegovačka posebnost i njena sličnost s Jugoslavijom, tj. njena državnost i teza da je Jugoslavija u malom nisu bile suprotstavljene na isti način na koji, prema mišljenju Matvejevića, nacionalnost i jugoslovenstvo nisu bili proturječni.⁴⁹ Naslanjale su se jedna na drugu, upotpunjavale u društvenom kontekstu gdje je multinacionalnost bilo obilježje zamišljenog jugoslavenskog socijalističko-samoupravnog sklada. U socijalističkom sistemu ova tvrdnja smatrana je vrlinom ove republike jer se na taj način poredila s krajnjim dometom borbe za bratstvo i jedinstvo – federalnom državom.

⁴⁹ Opširnije o tome: Predrag Matvejević, *Jugoslovenstvo danas – pitanja kulture*, Beogradski grafičko-izdavački zavod, Beograd, 1984.

Činjenica je da danas teza o „Bosni i Hercegovini kao Jugoslaviji u malom“ ima potpuno drugačije značenje i misiju od one koju je imala tokom socijalističkog perioda. Ona se često zatvara u apsolutizirane kategorije, fetišizira ili pak potcjenjuje. Njeni savremeni protagonisti uglavnom imaju vrlo malo ili ništa zajedničko s onima koji su je nekada zastupali. Danas se koristi kao povijesni nauk da ukaže da je Bosna i Hercegovina kao i SFRJ historijska greška. Iz tih razloga, ne postoji crvena nit jer se ova teza danas koristi s ciljem negacije državnosti Bosne i Hercegovine i njene očekivane ili priželjkivane disolucije.

U konačnici, teza o Bosni i Hercegovini kao Jugoslaviji u malom jasan je primjer kako ista teza ima potpuno različito značenje, ciljeve i nosioce u novonastalim društveno-političkim okolnostima. Njena integrativna uloga zamijenjena je destruktivnim sadržajem upravo naknadnim tumačenjem i savremenom politizacijom. Buduća istraživanja trebaju napraviti pozitivan iskorak ka objektivnom tumačenju lišenog subjektivnog iskustva i unaprijed određenih zaključaka.

Izvori:

- *Oslobođenje*, 1945, 1973.
- Službeni list Narodne republike Bosne i Hercegovine br. 1, god. III, 8. I. 1947.

Internetski izvori

- www.arhivyu.gov.rs
- www.spiritofbosna.org/ 13. 6. 2016.
- www.pešćanik.net/dragan-markovina-intervju/ 22. 4. 2016
- www.poskok.info/ 18. 6. 2013.

Literatura:

- Babić, Nikola, „Komunistička partija Jugoslavije i pitanje položaja Bosne i Hercegovine“, u: *Prilozi*, br. 4, 1968., Sarajevo: Institut za istoriju radničkog pokreta.
- Bijedić, Džemal, „Ravnopravnost i bratstvo i jedinstvo protiv nacionalizma“, u: *Odjek*, br. 9, maj, 1966.
- Čalić, Mari-Žanin, 2013, *Istorija Jugoslavije u 20. veku*, Beograd: Clio.
- Čemerlić, Hamdija, „Položaj Bosne i Hercegovine u jugoslovenskoj zajednici od

- ZAVNOBiH-a do Ustava SRBiH“, u: *Prilozi*, br. 4, 1968., Sarajevo: Institut za istoriju radničkog pokreta.
- Dujmović, Sonja, „Složeni identitet – pitanje miješanih brakova u bivšoj Jugoslaviji“, u: *Religija, društvo, politika. Kontroverzna tumačenja i približavanja*, ur. Thomas Bremer, Bonn, 2002.
  - Džaja, Srećko, M., „Politička misao Alije Izetbegovića“, u: *Bosna franciscana*, br. 19, 2003., Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo.
  - Filipović, Emir, O., „Grb i zastava Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću“, u: *Bosna franciscana*, br. 28, 2008., Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo.
  - Filipović, Muhamed, *Afera Agrokomerc i smrt Hamdije Pozderca*, Sarajevo: TDP, 2008.
  - Hadžihasanović, Aziz, *1968-1974. Vrijeme prvih nasrtaja na Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo: Kult, 2005.
  - Ivanković, Željko, „Bosanstvo kao novo jugoslovenstvo ili...?, u: *Status*, br. 2, Mostar, veljača-ožujak, 2004.
  - Kamberović, Husnija, *Historiografija u Bosni i Hercegovini u službi politike*, Zagreb: Srednja Europa, 2012.
  - Kamberović, Husnija, *Politička biografija Džemala Bijedića*, Mostar: Muzej Hercegovine, 2012.
  - Kurtović, Todo, *Komunisti i nacionalne slobode*, Sarajevo: NIŠP Oslobođenje, 1975.
  - Kurtović, Todo, „Amandmani i državnost Republike“, u: *Savez komunista Bosne i Hercegovine u borbi za bratstvo, jedinstvo i ravnopravnost*, Sarajevo: NIŠP Oslobođenje, 1977.
  - Lučić, Ivica, „Je li Bosna i Hercegovina Jugoslavija u malom“, u: *Status*, br. 2, Mostar, veljača-ožujak, 2004.
  - Lučić, Ivica, „Ima li Hercegovine. Tko i zašto negira Hercegovinu i Hercegovce“, u: *Status*, br. 8, Mostar, zima, 2005/2006.
  - Marković, Predrag, „Višestruki identitet u bivšoj Jugoslaviji: slučaj istorije mešovitih brakova“, u: *Religija, društvo, politika. Kontroverzna tumačenja i približavanja*, ur. Thomas Bremer, Bonn, 2002.
  - Markovina, Dragan, *Između crvenog i crnog. Split i Mostar u kulturi sjećanja*, Sarajevo: University press, 2014.
  - Markovina, Dragan, *Jugoslovenstvo nakon svega*, Zemun: Mostart, 2015.
  - Matvejević, Predrag, *Jugoslovenstvo danas – pitanja kulture*, Beograd: Beogradski grafičko-izdavački zavod, 1984.
  - Mikulić, Branko, *Za šta a protiv čega*, Sarajevo: NIŠP Oslobođenje, 1975.
  - Mikulić, Branko, *Rasprave*, Sarajevo: NIŠRO Oslobođenje, 1978.
  - „Odvajajući historiju od mita: Intervju s Ivom Bancem“, u: *Zašto Bosna: Pisani radovi o balkanskim ratovima*, ur. Rabia Ali i Lawrence Lifschultz, Stony Creek, Conn, Pamphleteers Press, 1993.
  - Pozderac, Hamdija, „Izlaganje na Trećoj sjednici Konferencije SKBiH, 17. juna

- 1971“, u: *Savez komunista Bosne i Hercegovine u borbi za bratstvo, jedinstvo i ravnopravnost*, Sarajevo: NIŠP Oslobođenje, 1977.
- Pozderac, Hamdija, *Nacionalni odnosi i socijalističko zajedništvo*, Sarajevo: Svjetlost, 1978.
  - Ramet, Sabrina, *Tri Jugoslavije. Izgradnja države i izazov legitimacije 1918-2005*, Zagreb: Golden marketing –Tehnička knjiga, 2009.
  - Redžić, Enver, *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu*, Sarajevo: Oko, 1998.
  - Šehić, Zijad, „Bosna i Hercegovina od početka procesa disolucije SFRJ do međunarodnog priznanja“, u: *Pregled*, br. 1. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, 2016.
  - Vanjek, Dejan, „Federalizam i konstitutivnost naroda u Bosni i Hercegovini: od unitarne republike do federalne države“, u: *Političke analize*, br. 16, Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2014.

Dženita Sarač Rujanac

The Particularity of Bosnia and Herzegovina. In a Trace of the well know Thesis

Summary

In the article the autor has taken into cosideration the well known thesis about Bosnia and Herzegovina as a little Yugoslavia and the arguments that she has made efforts to establish. It was formed by the political and the Party establishment with the goal to strengthen integration of a new society and a system that had been established after 1945, this Thesis was quckly accepted in the public discurse, and it become the unavoidably ornament of eruptive speaches in massive gathering. However, the above mentioned analysis lead us to the conclusion that Bosnia and Herzegovina establishment in late 1960s and 1970s expressed certain reserve and pointed out that it was a high political risk that it carried. Finally, the autor, in context of modern discusion, has stressed out that it has been important to take into consideration the significance of understanding of the place and the time when the Thesis was used and out of that contex the judgment is more about a daily political criticism, and less about the doktrine that was established as scientifically and objective opinion.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Yugoslavia, thesis, integration, particularity, establishment, Comunist Party, Džemal Bijedić, Branko Mikulić, Todo Kurtović, Hamdija Pozderac.